

सहजीवनाचा प्रवास

‘इरावती कर्वे’ हे नाव आपल्याला अनेक कारणांसाठी माहिती आहे. महर्षी कर्व्यांची सून... दिनकर कर्व्यांची पत्नी... आपल्या गौरी(देशपांडे) ची आई... अशा अनेक नातेसाबंधामधून आपण त्यांना ओळखतो. एक विदुषी, पुरातत्व संशोधनकार्यातील व्यासंगी लेखिका, व्याख्याता अशीही त्यांच्या स्वयंभू म्हणता येतील अशा वेगळ्या ओळखी आहेत.

या सगळ्यात त्यांच्या ‘बाई’ असण्याला थोडं वेगळं महत्त्व आहे. जवळजवळ तीन पिढ्यांमागची ही बाई; तरीही आजच्या भाषेत पक्की करीअरिस्ट संसार, मुलंबाळं, कुटुंब, आला-गोला, नोकरी, परीक्षा प्रबंध असं सगळं सांभाळत स्वतःचं करिअर जोपासणारी. एकापरीने आपल्यासारखीच..... आपल्यातलीच. तिच्या कुटुंबाच्या, विशेषतः पतीच्या सहकार्यामुळेच तिला हे शक्य झालं असेल, नाही का? त्यामुळे मनात प्रश्न पडतात ते त्यांच्या सहजीवनाबद्दलचे. त्यांच्या सहजीवनाबाबत खूप उत्सुकता दाटते की, कसे घडवले असेल त्यांनी आपले सहजीवन?

दिनकरराव आणि इरावतीबाईंच्या परिपक्व आणि सुघड सहजीवनाबद्दल कुठे कुठे वाचलंय. गौरीकडून कधी क्वचित ऐकलंयही. त्यावरून त्यांचं कल्पनाचित्र रेखाटता येऊ शकतं. खरं तर काळाच्या कोणत्याही टप्प्यावर स्त्री-पुरुषाचं असं संपन्न सहजीवन नेहमीच चालत असलं पाहिजे. आज १५ डिसेंबर- इरावतीबाईंच्या पुण्यतिथीनिमित्ताने सहजीवनाबद्दलचे विचार मनात यायला लागले, एवढं मात्र खरं.

माणसांच्या या भाऊगर्दीत आपली माणसं किती कमी! त्यात सर्वात जास्त काळ चालणारं, चालावं असं वाटणारं नातं म्हणजे पती-पत्नीचं, हे नातं म्हटलं तर अगदी घट्ट दोरखंडासारखं तोडू म्हणता न तुटणारं. म्हटलं तर अगदी नाजूक... बिसतंतूसारखं. हलक्याशा आघाताने विस्कटणारं, मोडणारं, कसं साकारायचं मग या नात्याचं सहजीवन? संपन्न सहजीवन? आजचे सुशिक्षित, विचारी स्वयंपूर्ण असे किती स्त्री-पुरुष विचार करतात संपन्न सहजीवनाचा? काय प्रयत्न करतात ते प्रत्यक्षात उतरविण्याचा?

विवाहांतर्गत येणाऱ्या सहजीवनाचा जरी विचार केला तरी त्यात त्यांचं विभक्त कुटुंब आणि त्यांचे एकत्र नातेसंबंध सामाविष्ट असतात. माणसाने लग्न करण्याच्या अनेक

श्रीमती. मनीषा सबनीस

संपर्क : +९१-९८८१२५३८८३

www.manthanskillsdeveloper.com

<https://www.facebook.com/Manthan-Skills-Developer-1166722530037305/>

कारणांपैकी एक म्हणजे आयुष्यभराची सोबत मिळवणं. आता ही सोबत खरोखरच सोबत ठरायला हवी असेल तर त्यासाठी वयाच्या पंचविशी-तिशीत एकमेकांच्या आयुष्यात अचानक उगवलेल्या स्त्री-पुरुषांनी एकमेकांना समजावून घेत एकमेकांच्या आवडीचे गुण अधोरेखित करत आणि दुर्गुणांकडे कानाडोळा करीत पुढे जाणं शिकायला हवं.

लग्नांतर्गत नातेसंबंध उत्तम असणं आणि ते आयुष्यभर उत्तम राहणे, ही अपोआप साधली जाणारी गोष्ट नाही. त्यासाठी जाणीवपूर्वक प्रयत्न करावे लागतात. शारीरिक आणि बौद्धिक कष्ट घ्यावे लागतात. शरीरसंबंध, नवनवीन माणसे, बदलते दिनक्रम, दुसऱ्या कोणाचा तरी सतत करावा लागणारा विचार.... अशा एकाच वेळी येणाऱ्या अनेक नव्या अनुभवांशी आपण कसे जुळवून घेतो, यावर सुरुवातीच्या काळातील बऱ्याचशा गोष्टी अवलंबून असतात. त्यानंतर शारीरिक ओढ थोडी निवल्यावर आणि जबाबदाऱ्या... वैयक्तिक आणि कौटुंबिक; जरा वाढल्यावर आपण एकमेकांच्या गुणविशेषात कसा रसा घेतो, यावर पुढचे सहजीवन अवलंबून राहते.

सहजीवनात जे तणाव उत्पन्न होतात, ते नेहमीच व्यक्तीच्या स्वभावामुळे, परिस्थितीमुळे होतात, असे नाही. बऱ्याच वेळा एखाद्या घटनेकडे बघण्याचा परस्परविरोधी दृष्टीकोन हेही त्यामागचे कारण असू शकते. त्यामुळेच दोन व्यक्तींच्या 'सहजीवना' बदलच्या अपेक्षा आणि दृष्टीकोन तयार असायला हवा. सुरुवातीला कदाचित तो स्वप्नाळू, रोमँटिक, सिनेमा, वाड्मय यांवर आधारित असेल, किंवा आपापल्या आवडीच्या व्यक्तींच्या सहजीवनावरून बेतलेला असेल; पण सहजीवनाचे धूसरसे का होईना, चित्र डोळ्यासमोर हवेच. त्यामुळे पटणारे बदल घडवत ते लवचिकही ठेवता आले पाहिजेत.

हल्लीच्या हरघडीच्या वेगवान बदलांच्या प्रक्रियेचा, बाहेरच्या जगातील घडामोडींचा, जागतिकीकरणाचा, जीवघेण्या स्पर्धेचा, आणखी-आणखीच्या अविवेकी हटाच्या भोवतालचा परिणाम व्यक्तींच्या सहजीवनावर होणे अपरिहार्य आहे. त्यामुळे फक्त 'आपण'चा विचार सहजीवनात करता येत नाही. त्या-त्या व्यक्तीची सामाजिक, कौटुंबिक पार्श्वभूमी, विचार, मते, घटना हाताळण्याची कौशल्ये या सगळ्याचा विचारही सहजीवनाची रूपरेषा ठरवताना करायला हवी.

आता इतक्या उहापोहानंतर सहजीवन म्हणजे काय, तर सुनीती सु.र.च्या कवितेप्रमाणे

श्रीमती. मनीषा सबनीस

संपर्क : +९१-९८८१२५३८८३

www.manthanskillsdeveloper.com

<https://www.facebook.com/Manthan-Skills-Developer-1166722530037305/>

सहजीवन म्हणजे अवघड वाट.
सहजीवन म्हणजे दुस्तर घाट
कधी अगदीच मयसभा आणि
कधी चाकोरीची वहिवाट
सहजीवन म्हणजे अनेक होकार
सहजीवन म्हणजे कितीतरी नकार
सहजीवन म्हणजे एकमेकांच्या
भावनांचा सन्मान
सहजीवन म्हणजे एकमेकांच्या
माणसांचा स्वीकार
सहजीवन म्हणजे परस्परांच्या
मर्यादा समजून घेणं
सहजीवनात एकमेकांना
मोठं करत जाणं
सहजीवन म्हणजे उतायचं नाही
सहजीवन म्हणजे मातायचं नाही
घेता वसा टाकून कधी
तुटेपर्यंत ताणायचं नाही

या पार्श्वभूमीवर कसं घडवायचं आपण आपलं संपन्न सहजीवन? खरं तर कोणत्याही नातेसंबंधामधून काही मिळवायचं असेल तर द्यावा लागतो शांत वेळ नि सातत्याने साधावा लागतो सुसंवाद. स्वतःला दुसऱ्यापर्यंत पोहोचवणं आणि त्याला आपल्यापर्यंत पोचता यावं यासाठी खुल्या मना-विचाराचे दरवाजे नेहमी उघडे ठेवणं. दुसऱ्याचा अंगरखा घालून बघणं.. आणि मुळ पोत तोच ठेऊन आपलाही अंगरखा वेळोवेळी थोडा 'अल्टर' करणं.

पती-पत्नीच नव्हे, तर कोणत्याही नातेसंबंधासाठी जाणीवपूर्वक, सातत्याने बौद्धिक कष्ट घेण्याची आपल्याला सवय नाही. आपल्याकडे प्रत्येक नात्याची एक चौकट परंपरेने नकळत निश्चित केलेली असते. त्याचे नियमही निश्चित असतात. त्यामुळे नात्यात 'गृहितकं' येतात.

श्रीमती. मनीषा सबनीस

संपर्क : +९१-९८८१२५३८८३

www.manthanskillsdeveloper.com

<https://www.facebook.com/Manthan-Skills-Developer-1166722530037305/>

पती-पत्नीच्या नात्यात हे फार प्रकर्षाने आढळतं. 'त्याने समजून घेतलं पाहिजे'. 'तिला एवढं कळायला नको?' आता हेही मीच सांगायचं का? असे प्रश्न मनात नि ओठावर येतात. खरं तर सगळं, स्पष्ट, साध्या-सोप्या शब्दांत सांगायला काय हरकत आहे? 'समजावून घेण्याची वाट कशाला बघायची?' नि 'बघू तरी त्याला/तिला समजतंय का माझं मन?' चे खेळ तशी कशाला खेळायचे?

आपलंच तर माणूस आहे! साता जन्मांची(!) सोबत आहे. मग समोर बसवून, मनात वाक्यांची नीट रचना करून, सांगूया की त्याला/तिला की, बाबा रे, असं असं आहे, नि तसं तसं घडतंय. हे हे खुपतंय, नि हे हे तू करावंस असं वाटतंय इ. इ.... शेवटी संवाद महत्वाचा. तोही समोरच्याला कळेल, पचेल अशा सुरात, शब्दात. तोही अशा वेळी, की आपल्याला जे सांगायचं ते त्याच्यापर्यंत नीट पोचेल. त्यासाठी थोडा धीर नि थोडी तयारी हवी बस्स.

आणि हवाय थोडा वेळ. एकमेकांसाठी घरातल्या प्रत्येक व्यक्तींनी एकमेकांसाठी जाणीवपूर्वक काढायला हवा थोडा सुनिश्चित वेळ. कशासाठी? तर नेहमीचं मुल, ऑफीस, भाजी, किराणा, आमंत्रण-निमंत्रण, तुझी आई, माझा भाऊ, गाठीभेटी, बिलं इ. इ. साठी नाही, तर निव्वळ रिकामा वेळ थोडासा चालेल, पण हवा निष्कारण एकमेकांबरोबर घालवण्यासाठी. पूर्णपणे अनप्लॅन्ड आयत्या वेळच्या विषयासारखा. कदाचित भांडणंही होतील या वेळेत, किंवा 'काय बा करायचं आता?' असंही होईल. पण तरीही एका सातत्याने एकत्र घालवायचाच काही वेळ. कॉमन आवडीचं काही करण्यासाठी, नाही तर नुसतंच एकमेकांना सांगण्या-ऐकण्यासाठी. एकमेकांच्या जगातले काही अपरिचित कोपरे एकमेकांसमोर उघडण्यासाठी, भविष्याची स्वप्नं रंगवण्यासाठी, भूतकाळात रमण्यासाठी, निरर्थक बोलून हरवण्यासाठी, थोडा टवाळ्या-गॉसिपसाठी. कशासाठी तर कधी काही खोलवर दुखावलेलं, अपमानित झालेलं, टोचलेलं, चुकलेलं, सांगून/ऐकून पुन्हा नातं सांधण्यासाठीही.

सहजीवनामध्ये लागतो एकमेकांबद्दलचा किमान आदर, एक विश्वास आणि वैयक्तिक स्वातंत्र्य/ अवकाश देण्या/ घेण्याची सवय. सदासर्वदा 'तुझ्या गळा - माझ्या गळा' मुळे पायात पाय अडकून सहजीवन विस्कटण्याची, विटण्याचीही थोडी शक्यता असते. म्हणूनच तर जपायचा- परस्परांचा स्वातंत्र्य अवकाश आपापल्या त्या छोट्याशा अवकाशातून नवीन उर्जा मिळवून ती आपल्या सहजीवनात वापरायला शिकायचं. एक मात्र खरं की, हा अवकाश नि

श्रीमती. मनीषा सबनीस

संपर्क : +९१-९८८१२५३८८३

www.manthanskillsdeveloper.com

<https://www.facebook.com/Manthan-Skills-Developer-1166722530037305/>

सहजीवनातलं त्याचं स्थान चविपुरत्या मिठाचं हवं. हा तोल संभाळणं सहजसाध्य नसलं, तरी अशक्यही नाही.

सहजीवनाच्या परिपक्वतेसाठी हवा प्रामाणिकपणा, पारदर्शीपणा आणि समजूतदारपणा. हे गुण आहेत. त्यामुळे समोरच्याकडे ते नसतील, तरी आपण सोडून द्यायची गरज नाही. छोट्या चुका मनापासून माफ करत. थोड्या मोठ्या चुकांसाठी शिक्षा वेळच्या वेळी देऊन, भांडण, पण पुढे राहायला हवं. मनातल्या मनात नुसत्या गाठी मारत भावनांचं साचल्या पाण्याचं डबकं होऊ द्यायचं नाही. त्यापेक्षा वेळच्या वेळी गाठी हलक्या हाताने सोडवणं केव्हाही शहाणपणाचं.

तर, असं हे सहजीवन. म्हटलं तर अगदी बिनमहत्वाचं. 'संपन्न सहजीवन' ही काही जगण्यासाठी अनिवार्य बाब नाही. पण जमूनच गेलं, तर मात्र त्याच्या बळावर कितीही मोठी, संकटं, वादळं आपण सहज परतवू शकतो. तेव्हा प्रयत्न करून बघायला काय हरकत आहे! शेवटी हा प्रवास आहे. प्रयत्नपूर्वक केला, तर आपली सहजीवनाची गाडी संपन्न आनंदनिधनाकडे निश्चितपणे वाळू शकते.

सो ऑल दी बेस्ट!

श्रीमती. मनीषा सबनीस

संपर्क : +९१-९८८१२५३८८३

www.manthanskillsdeveloper.com

<https://www.facebook.com/Manthan-Skills-Developer-1166722530037305/>